

D/2011/45/221 - ISBN 978 90 209 9676 0 - NUR 740, 875

Vormgeving cover & binnenwerk: Compagnie Paul Verrept

Auteursportret: Kristof Ghyselinck

© Dirk De Wachter & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2012.

Negenendertigste druk: september 2026	Twintigste druk: april 2014
Achtendertigste druk: april 2023	Negentiende druk: oktober 2013
Zevenendertigste druk: januari 2023	Achttiende druk: september 2013
Zesendertigste druk: april 2021	Zeventiende druk: augustus 2013
Vijfendertigste druk: augustus 2020	Zestiende druk: juli 2013
Vierendertigste druk: september 2019	Vijftiende druk: mei 2013
Drieëndertigste druk: januari 2019	Veertiende druk: april 2013
Tweeëndertigste druk: februari 2018	Dertiende druk: april 2013
Eenendertigste druk: februari 2017	Twaalfde druk: april 2013
Dertigste druk: oktober 2016	Elfde druk: maart 2013
Negenentwintigste druk: september 2016	Tiende druk: maart 2013
Achtentwintigste druk: maart 2016	Negende druk: februari 2013
Zevenentwintigste druk: januari 2016	Achtste druk: februari 2013
Zesentwintigste druk: december 2015	Zevende druk: januari 2013
Vijfentwintigste druk: juli 2015	Zesde druk: december 2012
Vierentwintigste druk: januari 2015	Vijfde druk: december 2012
Drieëntwintigste druk: januari 2015	Vierde druk: november 2012
Tweeëntwintigste druk: oktober 2014	Derde druk: oktober 2012
Eenentwintigste druk: augustus 2014	Tweede druk: oktober 2012

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining is niet toegestaan.

Uitgeverij LannooCampus

Vaartkom 41 bus 01.02

3000 Leuven, België

www.lannoocampus.com

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam, Nederland

DIRK DE WACHTER

BORDERLINE TIMES

HET EINDE VAN DE NORMALITEIT

**Lannoo
Campus**

‘(...) je dénonce l’inflation des psychiatres qui étendent abusivement leur champ d’action en y incorporant de proche en proche, de “border line” en “border line” toutes les maladies de la condition humaine (...)’

HENRY EY

‘La normalité est une obsession et le concept de la folie un outil de contrôle social, une manière de stigmatiser la différence (...)’

MICHEL FOUCAULT

‘Als je jong bent, denk je dat er normale mensen bestaan, maar dat jij de pech hebt ze niet te kennen. Later kom je erachter dat dat onzin is, dat er geen normale mensen bestaan. Er bestaan alleen patiënten. Sommige patiënten weten zich staande te houden ten koste van andere patiënten en die noemen we daarom geen patiënten. Die noemen we geslaagd.’

ARNON GRUNBERG, *Het aapje dat geluk pakt*

PROLOOG — II

DANKWOORD — 18

ENVOI — 19

CRITERIUM 1: VERLATINGSANGST — 23

1. De individualisering & individuele beslissingsvrijheid
2. De toenemende verstedelijking
3. Het wegvallen van het (kern)gezin & bij uitbreiding het verwerpen van 'beperkende' banden
4. De 'dood' van God, van het universalisme & fundering
5. De 'dood' van consensus, continuïteit & eenheid

CRITERIUM 2: INSTABIELE EN INTENSE RELATIES — 57

1. De romantische liefde
2. De wegwerpcultuur
3. Het hedonisme

CRITERIUM 3: ONAANGEPASTE AGRESSIE — 75

1. Televisie- & computercultuur als voedingsbodem
2. Van kattenkwaad tot hooliganisme als extreme uitingsvorm van zinloosheid
3. Machteloosheid als overheersend gevoel & geweld als paradoxaal antwoord
4. Het agressieve zoogdier, de mens

CRITERIUM 4: IDENTITEITSSTOORNISSEN — 95

1. Het verdwijnen van traditionele sjablonen
2. Het vervagen van de sekserollen
3. Mode/lifestyle/looks/design

4. De dominantie van beelden & het gebrek aan woorden
5. De 'dood' van de mens als subject

CRITERIUM 5: AFFECTLABILITEIT — 121

1. De afwezigheid van diepte
2. De genotscultuur/genotseconomie & de kickcultuur/kick-economie
3. De hang naar het vluchtige/het nieuwe
4. Het permanente 'nu' (het einde van de geschiedenis)

CRITERIUM 6: IMPULSIVITEIT — 137

1. Seksualiteit
2. Middelengebruik
3. *Fast/short/kicking/new*

CRITERIUM 7: VOORBIJGAANDE, STRESSGEBONDEN PARANOÏDE/
DISSOCIATIESYMPTOMEN — 175

1. Van de eerste pc tot Second Life
2. Hypecultuur & collectieve reacties

CRITERIUM 8: AUTOMUTILATIE EN SUÏCIDALITEIT — 189

1. Lichaamscultuur
2. Directe actie
3. Absurditeit (*extreme make-over*)
4. Paradoxaal zoeken van het 'subject'
5. Euthanasie

CRITERIUM 9: ZINLOOSHEID EN LEEGTE — 209

1. De ontkerkelijking
2. Einde van de ideologieën & van de Grote Verhalen
3. Waar is dan nog zin te vinden?

HOOP — 229

1. Onze borderlinewereld: een eclectische *status quaestionis*
2. *Avant* nous le déluge & op de barricaden
3. Kan kunst de wereld redden? Is er nog een plaats voor literatuur en cultuur?
4. De heroovering van de vrijheid door hechting & inspanning
5. Van literatuur & cultuur, spreekgestoelte & barricaden naar de realiteit in kleine hoekjes

EPILOOG: 'LA PETITE BONTÉ' VAN EMMANUEL LEVINAS — 277

1. Het ik en de ander
2. Verantwoordelijkheid
3. De 'kleine goedheid' en de bescheidenheid
4. Slot

LITERATUURLIJST — 285

EINDNOTEN — 289

Psychiater sum, ergo sum.

PROLOOG

De klinische praktijk

De titel van dit boek is geïnspireerd op de veranderde psychiatrische praktijk. 20 jaar geleden was de belangrijkste psychiatrische problematiek de neurose. De neurose was toen de norm. Er bestond ook een term voor een ietwat onduidelijk grensbeeld, ergens tussen die neurose en misschien een psychose, en dit benoemde men letterlijk als de grens of de ‘borderline’. Nu, 20 jaar later, zien we dat de borderlinediagnose niet alleen van betekenis is veranderd, maar meteen ook de meest gehanteerde diagnose in het veld van de psychiatrie en de geestelijke gezondheid is geworden.

Nauwelijks meer dan een generatie geleden (in 1980) werd de diagnose borderline opgenomen in ‘de DSM’ of de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, hét Amerikaanse handboek voor diagnose en statistiek van psychische aandoeningen, dat in de meeste landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient, en dat inmiddels aan de herziene versie van zijn vierde editie toe is. (De vijfde editie wordt volgend jaar verwacht.) De DSM-IV-TR is het receptenboek dat wereldwijd gehanteerd wordt om het psychiatrische lijden een naam te geven, waarbij borderline tegenwoordig een soort maaltijdsoep is die alle andere hoofdgerechten terug de keuken induwt. Borderline wordt daardoor vaak als een ‘modeziekte’ aangeduid. Terwijl het vroeger gesitueerd werd tussen psychose en neurose, dreigt borderline inmiddels een containerbegrip te worden voor een heel uiteenlopend palet aan ziektebeelden. Creëert de tijd nieuwe diagnoses, nieuwe psychiatrische ziektebeelden, nieuw lijden?

Wat is borderline in DSM-IV-termen? BPS of Borderline Personality Disorder is “een diepgaand patroon van instabiliteit in intermenselijke relatie, zelfbeeld en affecten en van duidelijke impulsiviteit, beginnend in de vroege volwassenheid en tot uiting komend in diverse situaties zoals blijkt uit 5 (of meer) van de volgende:

- (1) krampachtig proberen te voorkomen om feitelijk of vermeend in de steek gelaten te worden. NB: Reken hier niet het suïcidale of automutilerend gedrag toe, aangegeven in criterium (5)
- (2) een patroon van instabiele en intense intermenselijke relaties gekenmerkt door wisselingen tussen overmatig idealiseren en kleineren
- (3) identiteitsstoornis: duidelijk en aanhoudend instabiel zelfbeeld of zelfgevoel
- (4) impulsiviteit op ten minste twee gebieden die in potentie betrokkene zelf kunnen schaden (bijvoorbeeld geld verkwisten, seks, misbruik van middelen, roekeloos autorijden, vreetbuien). NB: Reken hier niet het suïcidale of automutilerende gedrag toe, aangegeven in criterium (5)
- (5) recidiverende suïcidale gedragingen, gestes of dreigingen, of automutilatie
- (6) affectabiliteit als gevolg van duidelijke reactiviteit van de stemming (bijvoorbeeld periodes van intense somberheid, prikkelbaarheid of angst meestal enkele uren durend en slechts zelden langer dan een paar dagen)
- (7) chronisch gevoel van leegte
- (8) inadequate, intense woede of moeite om kwaadheid te beheersen (bijvoorbeeld frequente driftbuien, aanhoudende woede of herhaaldelijk vechtpartijen)
- (9) voorbijgaande, aan stress gebonden paranoïde ideeën of ernstige dissociatieve verschijnselen’.

Het filosofische denkkader

De titel *Borderline Times* is geïnspireerd op het werk van de Amerikaanse filosoof RICHARD RORTY (1931-2007), die in zijn werk de kenmerken van onze postmoderne samenleving benoemt en onder andere stelt dat in de postmoderniteit de marge *mainstream* wordt. Hiermee duidt hij een zeer herkenbaar fenomeen in de hedendaagse samenleving; wat zich in de marge situeert, wordt naar voren gehaald; wat aan de

grens (*border* in het Engels) ligt, wordt *mainstream*, wordt norm. De psychiatrie is misschien wel een van de mooiste voorbeelden van een fenomeen dat heden ten dage zijn status van randverschijnsel – eeuwenlang werd ze naar de marge verschoven, deed men pogingen om haar in de onbestaandheid te plaatsen – volop aan het inruilen is voor een status op de eerste rang van de samenleving, in de volle spotlights. Dat sluit aan bij het foucaultiaanse denken over centrum en periferie, over macht en onmacht (MICHEL FOUCAULT 1926-1984).

In de Verenigde Staten ben je als ‘white middle class-er’ niet meer mee met je tijd als je niet je persoonlijke ‘shrink’ hebt – een ‘personal coach’ mag ook – en bij ons kun je tegenwoordig geen krant meer openslaan of je leest er over burn-out, ADHD, autisme, zelfmoord, depressie en ga zo maar verder.

De herkomst van een mensbeeld

De individualisering met de daarbij behorende individuele vrijheid – of althans de illusie ervan? – die niemand van ons vandaag nog zou kunnen missen, maar ook de emancipatie, het feminisme, de secularisering en meer recent de globalisering hebben de moderniteit vormgegeven. Omgekeerd ook: de moderniteit – beginnende bij Descartes en Galilei – heeft de weg gebaand voor individualiteit, persoonlijke vrijheid, secularisering, feminisme en globalisering.

De verlichting is de voornaamste pijler van de westerse beschaving die daarin de doorslag gaf. Het gelijkheidsbeginsel, de mensenrechten en de burgerrechten vinden er hun wortels, net zoals het socialisme en het liberalisme, het anarchisme en het vrijdenken.

Het fundament voor de verlichting werd gelegd door de Franse filosoof RENÉ DESCARTES (1596-1650), met de uitspraak ‘Je pense donc je suis’ (‘Cogito ergo sum’ of ‘Ik denk, dus ik ben’), in zijn *Discours de la Méthode* uit 1637. Descartes ging daarmee in tegen absolute waarheden van wereldlijke (de adel) en kerkelijke (de clerus) autoriteiten, of anders gezegd tegen het (geïstitutionaliseerde) geloof en de irrationaliteit. Het

simpele feit dát hij twijfelt, en hieraan niet kan twijfelen, impliceert voor Descartes dat de mens het fundament kan zijn van zijn denken en handelen.

Het ‘Sapere aude’ (‘Durf te kennen’, ‘Durf je van je eigen verstand te bedienen’) uit de *Epistolae* van de Romeinse dichter HORATIUS (65-8 v.C.) werd door de Duitse filosoof IMMANUEL KANT (1724-1804) in zijn essay *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* uit 1784 hernomen, als motto van de verlichting. Het werd de opdracht van de mens om uit zijn onmondigheid te treden.

En dat heeft hij gedaan. Hij werd het centrum, het begin en het einde, het alfa en omega van de wereld. Als gevolg van deze evolutie werd God enkele decennia later ‘naar huis gestuurd’, of toch naar de zijlijn, en de mens nam zijn plaats in in het universum: ‘van links naar rechts: de mens’. De mens werd letterlijk de maatstaf van alle dingen.

De dominante ideologie tot op vandaag is het liberalisme, een politiek-maatschappelijke stroming die haar oorsprong kent in de verlichting van de 18de eeuw en die in de 19de eeuw in Europa en Noord-Amerika doorbrak als dominante stroming toen het de burger wilde emanciperen ten koste van het ancien régime. De vrijheid van het individu weerspiegelde zich onder meer in het streven naar een vrije markt waarin de overheid zich terughoudend diende op te stellen.

Het liberalisme dat sinds de jaren 80 een opmars beleefde, sloot opnieuw sterk aan bij conservatieve waarden zoals individuele vrijheid. Hoewel het woord vooral gebruikt wordt door tegenstanders van het liberalisme, wordt het liberalisme in die vorm vaak als neoliberalisme aangeduid.

De filosofie en de kunst scharen zich van hun kant intussen rond de term postmodernisme, waarmee een stroming wordt aangeduid met als meest in het oog springende kenmerk het in twijfel trekken van langgekoesterde begrippen als waarheid en – romantische – authenticiteit. In de beeldende kunst resulteert die twijfel vaak in eclecticisme met een flinke dosis ironie. Op filosofisch vlak houden diegenen die tot de postmodernen worden gerekend zich, meer nog dan hun voorgangers,

bezig met taalkritiek. Zij zijn hiertoe voornamelijk door de Franse filosoof JEAN-FRANÇOIS LYOTARD (1924-1998) geïnspireerd, die zich op zijn beurt baseerde op zijn 'voorgangers' MARTIN HEIDEGGER (1889-1976) en LUDWIG WITTGENSTEIN (1889-1951). Het model waarin taal een afspiegeling zou zijn van de werkelijkheid wordt daarin nadrukkelijk verlaten.

Voor Lyotard betekent de komst van het postmodernisme het einde van 'een god gedacht naar het beeld van de mens', van het universalisme en van de fundering, waarmee hij aansluit bij de visie van de Duitse filosoof en filoloog FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE (1844-1900) van een eeuw eerder. Het postmodernisme proclameert het einde van de 'Grote Verhalen' en het einde van de vooruitgang door techniek, een thema dat reeds scherpgesteld werd door Heidegger.

En daar zitten wij dan. In een geïndividualiseerde, neoliberale, postmoderne maatschappij. Ieder van ons op zijn geïndividualiseerde, neoliberale, postmoderne eilandje. Mens naast mens naast mens naast mens. Met z'n allen bedolven onder het puin van de postmoderne, neoliberale individualistische explosie. Verkenner worden vooruit gestuurd. Hoe staat het met onze wereld? Welke aanblik biedt ze?

We leven in borderlinetijden

Concurrentiebeleid, het geloof in het meritocratische maatschappij-model¹ – het model dat de persoonlijke inzet en verdienste beter waardeert en beloont –, het op de voorgrond plaatsen van economische belangen, de teloorgang van overgeleverde normen en waarden, de alleenheerschappij van de individuele vrijheid, met het daarbij behorende tanende geloof in de groep als kracht... het heeft er allemaal toe geleid dat wij ervan overtuigd zijn in de beste der werelden te leven, of om het met Dr. Pangloss uit *Candide, ou l'optimisme*² van de Franse schrijver, essayist en verlichtingsfilosoof VOLTAIRE (1694-1778) te zeggen: 'Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes.' Denken we. De wereld is oké, en geluk, dat kun je tegenwoordig zelfs volgens het 'CM-

geluksplan voor een gelukkiger leven' zomaar 'plukken'? Maar ligt het echt wel allemaal zo voor het rapen? Vanwaar dan al die depressies? Al die ADHD-ers? Zoveel autismespectrumstoornissen? Om nog te zwijgen van de trieste zelfmoordcijfers...

Bijna 165.000.000 Europeanen (of 38% van de bevolking) lijden onder depressie, angststoornissen, slapeloosheid of dementie, volgens een grote nieuwe telling in dertig Europese landen.

(*De Standaard* 06.09.2011)

1 op de 4 Belgen is in behandeling
voor een depressie of een andere psychiatrische aandoening.

1 op de 10 Belgen slikt antidepressiva,
dat zijn 700.000 pillen per dag tegen depressie!

Meer dan 1.100.000 Belgen
kochten in 2009 minstens 1 doosje antidepressiva.

('Te Gek', uitzending op CANVAS, najaar 2011)

220.000 Belgen lijden aan een dwangstoornis (OCS).

('Te Gek')

Rilatiegebruik bij Vlaamse kinderen met de diagnose ADHD:

2005: 15.000

2009: 30.000

('Te Gek')

1 op de 166 Vlamingen heeft een autismespectrumstoornis (ASS).

(Autisme Centraal)

In België is zelfmoord de eerste doodsoorzaak in de leeftijdsgroep van 25 tot 34 jaar, de tweede doodsoorzaak bij jonge mannen van 20 tot 24 jaar, en de derde doodsoorzaak bij vrouwen van 20 tot 24 jaar.

Vlaanderen noteerde in 2007 met 161 zelfmoorden per miljoen inwoners het tweede hoogste cijfer binnen de Europese Unie.

(Wikipedia)

In 2008 lag het Vlaamse zelfmoordcijfer met 1.027

anderhalve maal hoger dan het Europese gemiddelde.

(www.knack.be 09.09.2012)

‘We leven in de eeuw van de gestoorde ander’ zegt de Gentse psycholoog en psychoanalyticus PAUL VERHAEGHE. ‘De kinderen zijn gestoord en je kan geen winkelcentrum meer binnenstappen of er begint wel een gek in het rond te schieten. Uit cijfermateriaal blijkt dat de sociale angst in het Westen enorm gestegen is, terwijl we in het veiligste gebied op aarde leven. De ander is dus gevaarlijk.’ (interview in *Liberales* 12.02.2012)

Kinderen worden – niet helemaal onbegrijpelijk in de onzalige nagedachtenis van de wapenfeiten van Dutroux en konsoorten – opgevoed met het idee dat het gevaarlijk is om ’s avonds alleen op straat te lopen. Als ouders zijn we ervan overtuigd dat kinderen die met de fiets naar school gaan veel kans lopen om overreden te worden – ter compensatie van dat soort weinig emanciperende ideeën hebben we de ‘navelstrengfiets’ uitgevonden – terwijl we ze wel – toegegeven, veilig met de auto – op vrijdagavond naar de discotheek brengen, waar meer verboden middelen worden verdeeld dan goed is voor een volwassene in zijn hele leven. Zoveel uur later laten we dan onze wekker aflopen om het kroost en dat van enkele bevriende gezinnen – want we zijn nog wel zo slim om beurtrollen af te spreken – midden in de nacht uit die louche tent te gaan terughalen, zodat ze veilig – er zit immers een bob achter het stuur – weer thuis worden gebracht.

DANKWOORD

Dit boek is een werk van vele jaren en van ontelbare mensen die inspiratie brachten.

Er waren patiënten en familieleden die zowel in therapiesessies als tijdens lezingen en discussies steeds weer andere nuances toonden van ziekte en gezondheid.

Collega's en medewerkers konden mijn denken aanscherpen, bewust en onbewust, in geestdrift of in tegenspraak.

STEVE VELLEMAN, filosoof en assistent-psychiater las het hele werk mee en bracht zowel aanstekelijk enthousiasme als noodzakelijke kritiek.

De belangrijkste figuur was echter BARBARA SIMONS. Zonder haar was dit nooit gelukt. Zij bracht alles samen, de losse gedachten, de meanderende mijmeringen, de uitdijende spinsels.

Ongetwijfeld is haar echtgenoot en mijn collega-psychiater, WOUTER KEIRSE, hierin van bijzonder belang geweest. De dingen vallen soms verrassend op hun plaats.

Barbara bracht orde, logica en leesbaarheid zonder complexiteit, tegenspraak en paradox te verliezen. Soms leek ze bijna in mijn brein te kijken, met vrouwelijke intuïtie, met discrete scherpzinnigheid, met subtiel verschil. Het toeval van sommige ontmoetingen brengt licht.

ENVOI

Wie zich de kenmerken van de borderlinepersoonlijkheidsstoornis niet meer kan herinneren zoals ze in de DSM-IV beschreven staan, moet even terugbladeren naar de proloog van dit boek. Daar staan ze opgesomd. In diagnostische termen volstaat het dat iemand 5 van de 9 borderline-kenmerken vertoont om het label opgeplakt te krijgen. Slechts 5!

Laten we dat even uitvergroten en kort door de bocht verder redeneren. Stel: we toetsen de 9 kenmerken af aan onze hedendaagse maatschappij. Dan is die... borderline. En daar kunt u misschien nog inkomen. Maar stel verder: u toetst de 9 kenmerken af bij uzelf – 1 goed punt per criterium dat u totaal vreemd is. Realiseert u zich het volgende: als u geen 5 goede punten bijeen kunt verzamelen, dan bent u... borderline!? En als uw buurman dat ook is, en het grootste deel van de straat, en de meerderheid van uw stadsgenoten enzovoort, dan is de hele maatschappij... borderline! *Quod erat demonstrandum.*

Van de Britse schrijver IAN MCEWAN is de uitspraak: 'Romans zijn beter geschikt om de menselijke aard te analyseren dan boeken over psychologie of antropologie.' Die overtuiging delen wij: romans verwoorden waar het in de wereld over gaat, en ze doen dat vaak accurater dan wetenschappelijke artikelen over dezelfde onderwerpen.

Wij illustreren elk van de 9 hogergenoemde criteria aan de hand van een citaat van de hedendaagse Franse auteur MICHEL HOUELLEBECQ. Michel Houellebecq, die doorheen zijn werken (o.a. *Extension du domaine de la lutte* (1994), *Les particules élémentaires* (1996), *Plateforme* (2002), *Possibilité d'une île* (2005), *La carte et le territoire* (2010)) op provocatieve wijze voornamelijk de minder fraaie kanten van de hedendaagse samenleving en de positie van de mens in die samenleving articuleert – en daarin zeer on-Frans is – fungeert in het raam van dit boek als inspirator en illustrator van 'waar het vandaag om gaat'. Hij treedt op als cynische pornograaf, maar is uiteindelijk wanhopig op zoek naar liefde, hechting, zin... Of zoals zijn vertaler Martin de Haan

het formuleert in een nawoord bij *Elementaire deeltjes*: ‘(Het boek is) zowel een cynische zedenschets als een romantische roep om liefde.’ En zijn al zijn boeken dat niet in wezen? Over datzelfde *Elementaire deeltjes* en *Mogelijkheid van een eiland* schrijft De Haan: ‘Beide boeken zijn (...) eerder gedachte-experimenten dan romans à thèse: ze roepen niet op tot actie, maar tot reflectie.’ Houellebecqs diagnose is vlijmscherp: de liberale westerse maatschappij neemt de individuele vrijheid als ultieme maatstaf aan en ontspoot in een koude, egoïstische samenleving waarin onder andere vrije liefde, abortus, euthanasie en zelfmoord alomtegenwoordige en gebanaliseerde verschijnselen worden. Zijn literatuur wordt hier aangewend als een tegenwicht voor onze kapitalistische wereld die geluk predikt.

Dit boek is opgedragen aan alle patiënten en alle niet-patiënten anno 2012. Ons uitgangspunt is immers dat diegenen die met het etiket van patiënt door het leven gaan, niet meer maar ook niet minder dan een holle spiegel zijn die de maatschappelijke fenomenen concentreert en als symptoom presenteert. Elke tijd heeft met andere woorden de patiënten die hij verdient, hoezeer de mens zich ook inspant om dat lot te ontlopen. De slinger gaat genadeloos op en neer, en geen mens die dat kan tegenhouden. De ‘goegemeente’ denkt graag dat borderline een diagnose is, voorbestemd voor ‘soortgenoten met afwijkend hersenweefsel’, maar dat is geenszins het geval. Borderline-etiketten worden dezer dagen uitgedeeld in alle lagen van de bevolking, zonder onderscheid des persoons.

Psychiatrie is de spiegel van de wereld waarin we leven. Patiënten zijn de symptoomdragers van een ziektebeeld waaraan een hele maatschappij lijdt, en dus is er weinig verschil tussen patiënten en niet-patiënten: diegenen die het etiket niet dragen zijn evenzeer ziek in het bedje van ‘de’ ziekte, en anno 2012 is dat borderline. De patiënten zijn de kanariepietjes in de kolenmijn, de knipperlichten van de maatschappij.